

NR 3 1995

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE

HALLAND

OCH

BLEKINGE

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Professor Erik Cinthio, Lund
Arkivarie Bengt Danielson, Lund, redaktör
Högskolelektor Gert Jeppsson, Lund
Docent Sten Skansjö, Lund
Landsarkivarie Anna Christina Ulfspärre, Lund

Innehåll

	Sid.
Tore Artelius: »En broder har jag blivit till schakalerna» – ett fall av spetälska i halländsk yngre romersk järnålder	1
Berta Stjernquist: Om järnåldersgravfältet vid Albäcksån i Maglarp	17
Lennart Carlic: En tröskloge från äldre järnålder	22

»En broder har jag blivit till schakalerna» – ett fall av spetälska i halländsk yngre romersk järnålder

Av Tore Artelius

Riksanantikvarieämbetet U/V Väst, Kungshäcka

I en grav i Vinbergs socken i mellersta Halland har ett kvinnoskelett påträffats, som härrör från perioden 200–500 e. Kr. och som uppvisar tydliga spår av spetälska. Eftersom de hittills äldsta beläggen för denna sjukdom i Norden härrör från ca år 1000, är fyndet en medicinhistorisk sensation. De närmare omständigheterna kring kvinnans begravning ger här anledning till en presentation av spetälskan som socialt fenomen. För att ytterligare belysa det aktuella fyndet gör författaren jämförelser med samtida sydsandinaviska begravningstraditioner och gravskick.

*»Men doktorn, ni har ju själv sagt att spetälskan är ett psykologiskt problem.
Det är kanske mycket värdefullt för den spetälske att känna sig älskad»*

G. Greene

Inledning – Traditionernas makt

För några år sedan gjordes ett högst märkligt fynd av ett kvinnoskelett i en halländsk grav från yngre romersk järnålder – folkvandringstid. Osteologisk analys av skelettet visade nämligen att den gravlagda kvinnan vid sin bortgång lidit av spetälska i ett mycket långt framskridet stadium. Tidigare hade vi inga kända fall av spetälska i Norden förrän kring år 1000 e.Kr. Fyndet av den leprasjuka kvinnan och underlaget för dateringen av hennes begravning finns redovisat i en artikel införd i »Arkeologi i Sverige 2», utgiven 1993 (Arcini & Artelius 1993).

Avsikten med denna artikel är inte att åter redovisa underlaget för begravningens datering. Inte heller är syftet att diskutera spetälskan, lepran, i någon medicinsk mening. För dessa uppgifter hänvisar jag till den ovan nämnda artikeln och till medicinhistoriska presentationer av spetälskan. En inblick i »spetälskans globala historia» ges exempelvis i S. & A. Höjers »Spetälska». För Nordens del kan F. Henschens »Sjukdomarnas Historia och geografi» rekommenderas. Uppgifter kring spetälskans sociala historia

finns också i olika kulturhistoriska lexikon.

Däremot känns det motiverat att söka finna orsaksförklaringar som belyser denna kvinnas öde. Genom fyndet förstår vi att en av de sjukdomar som påverkat oss mest under historien återfinns inne i det nordiska järnålderssamhället redan 600 år tidigare än vi föreställt oss. Spetälskan är också en sjukdom som givits ett mycket starkt symbolvärde. Symbolen brukas i såväl politisk, ekonomisk och religiös mening som ett instrument för att legitimera, bevara och skapa samhällsordning. Utifrån den arkeologiska dokumentationen från denna begravning kan vi kontrastbelysa det medeltida samhällets syn på sjukdomens offer och det då förekommande symboliska bruket av sjukdomen. Frågan som hänger kvar till sist är: varför läggs denna kvinna i det största gravmonumentet i det centrala gravfältet och vad säger detta oss om samhället?

Källmaterialet från graven vid Sannagård i Vinberg ger oss fragmentarisk men ändå direkt information om hur kvinnan behandlats efter döden. Utifrån fyndkontexten får vi också en fingervisning om det dåtida samhäl-

lets värderingar av denna människa som levande samhällsmedlem. För att kunna placera fynden från begravningen i en godtagbar kontext så har jag valt att kontrastera fyndet i olika analysled. Det första berör kvinnans egen begravning i förhållande till de ytterligare tre begravningar som genomförts i samma gravrum. Den andra nivån består av uppgifter kring kvinnans begravning och det monument hon gravsatts i i förhållande till de övriga 163 begravningarna i gravfältet. I ett tredje led betraktas kvinnans begravning i förhållande till de traditioner som dokumenterats i Sydvästskandinavien under perioden yngre romersk järnålder-folkvandringstid. Som fjärde synvinkel söker jag utifrån de uppgifter som kunnat frambringas ur den lokala och regionala kontexten relatera orsaker och förklaringar till varför denna leprasjuka kvinna gravläggs på ett så avvikande vis gentemot de traditionselement vi ser i övriga halländska begravningar från 300–400-talet e.Kr. Ett grundantagande som måste accepteras är dock att begravningstraditioner som sådana betraktas som en central del av människokollektivets och samhällets kulturella kärna, en kärna som i traditioner och ritualer, förvaltar och bekräftar individens och gruppens kulturella identitet (jfr. Bloch & Parry 1982, Garwood 1991). Att begravningstraditioner är en central metafor för individens, gruppens och samhällets identitet har visats i antropologiska, historiska, sociologiska och etnografiska studier i stor mängd (se exempelvis Lévi-Strauss 1977, Bloch 1971, de Coppett 1992). Den antropologiska och arkeologiska litteraturen visar också hur bruket av specifika begravningstraditioner, gravskick och monumentkonstruktion medvetet brukas på ett otal vis och samhällsnivåer i social, politisk och ekonomisk mening (se exempelvis Trigger 1990, Kristiansen 1992, Barrett 1991, Baumann 1992).

Spetälskan har också genom historien bru-

kats som en symbolisk metafor för rättfärdiggörande av en befintlig hierarkisk ordning – spetälskan används som bilden för det besudlade, egendomslösa och främmande. Även i litteraturen och konsten finner vi att bilden av segregation, alienation och vanmakt bl.a. gestaltas genom bilden av de spetälska. All denna historiska symbollast, den sociala roll som dessa sjuka fått bära frontbaneret för genom århundradena innebar bl.a. att det krävdes ett mycket klart och entydigt underlag för den åldriga dateringen av begravningen i gravfältet »Stenkyrkan» vid Sannagården i halländska Vinberg. Dateringen innebar också att förekomst av lepra nu kan knytas till kontexter som inte alls präglas av den organisation som är typisk för den äldre medeltidens samhällskonstruktion – i vilken spetälska som socialt fenomen främst diskuterats. För europeisk del inskränker sig vår kunskap om hur denna kulturkonstituerande sjukdom betraktades av sin samtid nästan uteslutande till medeltida och yngre historiskt källmaterial. En fråga som naturligt inställer sig vid dokumentation av en begravning som denna drygt trettioåriga kvinnas, är hur det arkeologiska källmaterial vi här får tillgång till, korresponderar gentemot den syn vi tillvants att ha på sjukdomen genom presentationen i yngre skriftliga källor.

Jag har tidigare påstått att begravningen av den leprasjuka kvinnan återfanns i det största av de påträffade och undersökta gravmonumenten i gravfältet (Arcini & Artelius 1993 s. 59). Detta förhållande tydliggjorde intresset i att söka belysa varför så var fallet. Varför just denna svårt sjuka kvinna gravlagts i det största monumentet kan te sig märkligt utifrån vår egen tids värderingar och kanske framförallt i förhållande till den syn på sjukdomens bärare som framkommer i det historiska källmaterialet. Här i gravfältet vid Sannagård finner vi inga belägg för att hon betraktats som en »levande död». Vad beror detta på? Genom

att placera in fyndet i en större kontext kan vi knappast besvara frågan men vi kan belysa den ur flera synvinklar.

»Döden före döden» – alienationens symbol

En oerhört fuktig, varm och sen eftermiddag anländer den mentalt nedslitne engelsmannen Query till det mest avlägsna av allt avlägset i vår värld, till det lokala leprosoriet långt uppströms den stillastående och sömniga kongolesiska Rukifloden. Query har på alla vis kommit till vägs ände som människa. När en kyrkans man frågar honom om varför han uppsökt denna geografiskt, socialt och kulturellt förgätna och avskilda plats så svarar han uppgivet »Båten går inte längre bort». Graham Greene lånar i sin roman »A Burnt-Out Case» den undangömda och bortglömda spetälskekolonin vid Ruki för att allegoriskt återberätta och levandegöra avskildhetens och isoleringens mänskligt kulturella problem. De spetälska, deras läkare, själavårdaren och den skrupellöse lokale handelsmannen, alla agerar de som symboler för den existentiella beskrivningen av det västerländska samhället (Greene 1960). Spetälskan, och dess bärare är synonyma med begreppet samhällsalienation. I litteraturhistorien finner vi återkommande denna bild av spetälskan, sjukdomen som skadar, invalidiserar och skrämmer det ännu helt levande offret och kanske än mer den friska omvärlden. I Jobs bok klagar Job själv över detta Guds straff, »Mina närmaste har dragit sig undan och mina förtrogna hava förgätit mig ... En broder har jag blivit till schakalerna, min hud har svartnat och lossat mitt kött».

Genom historien har umgänget med de spetälska reglerats i en mängd traktat och bestämmelser. Om en spetälsk skulle bege sig utom hospitalets hemdomäner i det tidiga 1300-talets Frankrike fick han skyndsamt först underteckna ett kontrakt. Bland de edsvurna raderna finner man att »En spetälsk får

ej vandra utan svart kåpa, han får ej vistas på marknad och torg ... hans enda boställe skall vara på landsbygden långt från människor och människors vägar» (Höjer 1966, s. 25).

Spetälskan är kanske den av alla sjukdomar som tydligast påverkat och påverkats av kultururs utveckling. Henschen skriver 1962 i »Sjukdomarnas historia och geografi» att den i folkens liv, och kanske än mer i folkfantasin och konsten spelat en mycket stor roll, och ordet spetälska har ännu idag i mångas öron en elak klang (Henschen 1962). Hans ord anknyter till den bibliska synen på sjukdomen som gudsstraffet och den medeltida synen på sjukdomsbärarna som sinnebild för fördömmelse och förtappelse. De spetälska har kallats för »de levande döda» eller »de levande begravna». Hos Dante finner vi att den spetälske beskriver sin tillvaro med orden »Jag dog ej, men dock fanns ingenting av liv kvar». Den franske medicinalhistorikern Jeanselmes beskrivning kan tydligt sammanfatta den sociala katastrof som sjukdomsbekräftelsen ledde till hos bärarna. Under 1300-talet undersökte läkare patienterna och tillkännagav sedan oftast att »på grund av dessa och andra tydliga tecken förklarar vi högtidligt denne man för en leper» (Jeanselme 1957). För den sjuke övergick nu sjukdomstillståndet från att vara fysiskt och personligt till att få de mest katastrofala psykiska och sociala konsekvenser. I Frankrike kallades sjukdomen helt enkelt för »döden före döden» (Höjer 1966, s. 26). Det var vanligt att de spetälskesjuka fick genomgå full begravningsceremoni i kyrkan och även på kyrkogården redan som levande. Denna utfördes innan den sjuke skulle »avsöndras», dvs. avhysas från samhället för att sedan leva vidare i det avskilda leprosoriet intill sin fysiska död. I det tredje laterankonciliet föreskrevs just att de spetälska skulle fysiskt avskiljas från samhället och dödförklaras genom en sådan ceremoni för att sedan under avgivna löften om

kyskhet, fattigdom och lydnad fortleva sina dagar i avskildhet på leprosoriet. De skulle också bära särskilda dräkter, skullror och klockor för att höras på långt avstånd så att alla andra hann sätta sig i säkerhet (Folin, *Medeltidens ABC*, s. 357).

Samhällsutvecklingen och spetälskan

I förhållande till de under medeltiden katastrofala pestsjukdomarna så kan inte påstås att lepran har liknande orsaker, även om sjukdomen i sig är beroende av nedsatta försvarsmekanismer hos individen för att utvecklas. Försvagningen av individen kan i sig relateras till fattigdom, med ohygien, svält och sjukdomshärjningar som direkt följd. Så i denna mening är även spetälskan en sjukdom som kan knytas till samhällets politiska och ekonomiska organisationsform. Vi behöver endast reflektera över bl.a. just spetälskans utbredning idag för att förstå att förekomsten i sig är direkt avhängig av de ekonomiska förhållandena mellan den rika världen och den tredje. Spetälskans vandringar över jorden kan knappast beskrivas som farsoter. Förklaringarna till 1300-talets pesthärjningar kan djupast sökas i samhällsorganisationens utformning. Det feodala klassamhällets förtryck hade skapat en ekonomisk och social fattigvärldssituation inom vilken utrymme snabbt växte för spridning av ödeläggande farsoter. Efter att de stora 1300-talspesterna, digerdöden, dragit över Europa, försvinner också spetälskan nästan helt i området (Myrdal 1975). Under det tidiga 1300-talet beräknas antalet spetälskehospital i Europa ha uppgått till ett antal av ca 20 000. Efter digerdöden får de flesta av dessa hospital en ändrad verksamhetsinriktning till följd av spetälskans snabba tillbakagång. Denna tillbakagång för sjukdomen kan närmast förklaras av att större delen av dess hemvist, dvs. de fattiga, trångbodda, smutsiga och av feodalsamhället utpinade folkmassorna till stor del redan

utplånats i pesterna. Detta i kombination med en ökad ekonomisk tillväxt som i sin tur ledde till förbättrad folkhälsa medförde att sjukdomen snabbt begränsades.

Spetälskan försvinner dock inte, nya kvantitetshöjningar av antalet sjuka blossar upp under 1600–1700-talen. Så sent som 1943 stängde det sista leprosoriet i Sverige, det låg i hälsingländska Järvsö. Då fanns bara några få patienter kvar. Under 1970-talet fanns fortfarande spetälskesjukhuset i Reykjavik kvar i funktion. Så sent som under 1950-talet skrevs nya patienter in för behandling (Höjer 1966, s. 60).

Genom historien har samhället använt sig av spetälskan i syfte att kunna förklara vikten av att samhällskonstruktionens viktigaste normer alltid upprätthålles. Spetälskan har medvetet växelvis brukats som ett tecken på Guds straff eller straff av mer jordnära karaktär. Spetälskan sågs som en stämpel, en social och vidrig psykisk stämpel, som för de drabbade var ett öde värre än döden som vi kan förstå av citatet från Dante ovan.

Genom att spetälskan av naturliga skäl drabbade dem som var värst utsatta, dvs. de breda fattiga folklagren så blev sjukdomen ett verktyg för den europeiska överklassens politiska huvudsyfte, dvs. legitimerandet och konfirmerandet av den rådande feodala ordningen. I konsten avbildas de spetälska i kyrkliga sammanhang. Också i denna konst blir spetälskan ofta exemplet som får stå symbol för den totala sjukligheten i både fysisk och psykisk mening. Ett märkligt undantag utgörs av korsfästelsescenen i Isenheimkatedralen i Colmar. Här har Kristusgestalten stora likheter med en spetälskesjuk i livets slutstadium (Höjer 1966, s. 29). Matthias Grünewald utförde altarscenen på beställning av S:t Antoniusorden under 1500-talets mitt. Möjligen har Antoninerna på detta sätt velat visa en dubbel mening. Dels att även de spetälska tillhör Gud, men kanske också att den inte helt

avgiftsfria omvårdnaden av de sjuka tillhandahölls av just Antoninerna i dessas leprosorier. Ett exempel på att samhället tvingas omvärdera synen på spetälskan härrör från korstågstiden. I samband med korstågen, vars deltagarkadrer hämtades ur den extrema överklassen förändrades den sociala synen på sjukdomen. Eftersom många av dessa ledande individer fick sjukdomen i det heliga Palestina förändrades också synen på sjukdomen. I detta finns exempelvis paralleller till samhällets syn på epileptiker genom historien. Spetälskan benämndes nu plötsligen »den heliga sjukdomen». Kristus ansågs själv ha burit sjukdomen.

Spetälskan i Norden och Europa – medicinska och historiska belägg

Det äldsta direkta medicinska belägget vi har för sjukdomens förekomst i Europa härrör från engelska Dorset. Diagnosen lepra är inte ställd utom allt tvivel, men sannolikt äger den sin riktighet. Lepran anses kunna påvisas på fynd av underben och fötter i ett enda fall (Manchester 1988). Mer säkra skelettförändringar till följd av lepra, dvs. i huvud och ansikte finns från en AngloSachsisk gravplats i Kent. Den döde har varit ca 20–30 år gammal och han har jordats under senare hälften av 600-talet (Manchester 1981). För Nordens del härrör de äldsta medicinskt styrkta exemplen på lepra från Lunds äldsta kyrkogårdsmiljöer. Dessa begravningar har daterats till perioden kring år 1000 e.Kr., närmare bestämt till åren 990–1020 (Arcini 1990).

Betraktar vi istället de historiska beläggen så får vi en avvikande, men säkerligen mer riktig bild av sjukdomens äldsta uppdykande. En fråga man naturligt nog ställer sig är om sjukdomen verkligen framträder under en viss tidsperiod, eller om det är så att den fram till en viss period inte kan determineras och därigenom betraktas som ett medicinskt och senare också socialt begrepp. Av litteraturen

om lepra framgår att den över världen har givits ett otal namn och beskrivningar (Höjer 1966). Spetälskan nådde sin största europeiska utbredning under 1200–1300-talet. Som redan nämnts begränsades sjukdomens europeiska uppträdande starkt av att de omfattande pesterna svepte över Europa fr.o.m. 1300-talets mitt.

Spetälskans första uppdykande i Europa sammanfaller enligt de flesta skrifter i ämnet med att den spreds i södra Grekland i samband med att Alexander den Stores soldater återkom efter sina fälttåg i Indien och Persien. Från Afrika lär sjukdomen ha kommit med andra soldater, denna gång Pompeius armé, som under sista århundradet f.Kr. införde sjukdomen till den Italiska halvön. Under 400-talet e.Kr. finns lepran beskriven inom det frankiska området och från 600-talet har vi sedan de medicinska beläggen. Vi kan notera att sjukdomen alltid anses ha importerats, och oftast i samband med krig, även om också överföring via handelskontakter lär förekomma. I den äldre litteraturen, i krönikor och avbildningar av spetälskesjukas kontakt med övriga samhällsmedborgare, framstår spetälskan därför kombinerat som ett importerat straff av den egna »högre kulturen» från främmande och fientliga kultursfärer. På så vis kan vi direkt finna paralleller till den främst medeltida synen på sjukdomens bärare, inte bara är förkastelsen från gemenskapen lotten att bära, implicit finns också hos sjukdomsbärarna tecken på att dessa var »lägre stående», tvivelaktiga i och med att straffet hemsökt dem. Denna syn har dock inte varit allena rådande. Som nämndes ovan kunde man inte låta korsriddarnas hjälteglorior ruckas. Förklaringen till deras sjukdom blev istället att den var av gudomligt ursprung och »helig». I och med denna sociala kantring av synen på sjukdomens offer så humaniserades också vården över större delen av Europa. Jag skall inte närmare beröra fram-

växten av det stora antal hospital som uppfördes av främst munkordnarna under medeltiden men denna verksamhet ansågs också sanktionerad av himlens makter och därmed mildrades även synen på de omvårdade. Däremot kvarstod den sociala isoleringen och skrällen för sjukdomen och därmed också för dess bärare. Redan före fyndet vid Sannagård i Vinberg förstod vi av de historiska källorna att spetälskan funnits i Norden före år 1000, även om medicinska belägg inte hade påvisats.

Min avsikt med beskrivningen av sjukdomens sociala historia är att visa att den bild vi har av sjukdomen främst är skapad utifrån samhällets politiska och ekonomiska syften. I allt från samtidslitteratur och bibeltexter till tidigmedeltida konst och edsvurna kontrakt så framstår sjukdomen som en brukbar symbol. En symbol som visat sig vara lämplig som litterär metafor för människans slutliga ensamhet till en symbol för samhällshierarkins försvarsrätt gentemot det avvikande och »förtappade». Under feodal medeltid har symbolen ett centralt religiöst värde, den smittade betraktades som synonymen för också den själsliga förtappelsen. På samma vis styrs bruket av symbolen av en politisk-ekonomisk vilja strävande efter bibehållande av feodala makt hierarkier. Problemet som möter oss om vi i denna massiva kulturhistoriska kontext applicerar de arkeologiska belägg vi har på hur dessa spetälska behandlats blir flerdimensionella. Om vi förutsätter att sättet att behandla de döda återspeglar den rådande sociala strukturens syn på dessas roll och »värde» som medlemmar i samhällsorganisationen så finner vi i de få medicinskt belagda fallen från nordeuropa (Dorset, Kent, Sannagård och Lund) att det under dessa perioder bör ha funnits en från medeltiden helt avvikande syn på de sjuka. I dessa få kontexter framskyntar inget som kan tolkas på så vis att sjukdomen transformerats till en symbol med poli-

tiskt/ekonomiskt värde. I förlängningen vet vi också utifrån helt andra källor, att den nordiska samhällsorganisationen under 300–400-tal haft en helt annan utformning.

Vid ett första påseende framstår istället jordandet av den sjuka kvinnan i högen vid Stenkyrkan i halländska Sannagård som en tydligt manifesterad hyllning till en bortgången som sträckt sig långt utöver det vanliga, i förhållande till de övriga 150 enkla brandlagren. Man bör dock för att vidare kunna föra fram indicier som kan leda till en tolkning av kvinnans sociala position i den yngre romerska järnålderns lokalsamhälle betrakta hela gravfältskontexten och de begravningstraditioner som kan spåras i denna.

Lämningarna av kvinnans begravning

Kvinnan var en av 163 gravlagda individer vilkas sista vilorum undersöktes på en sandig grusås utanför samhället Vinberg i Falkenbergs kommun under sommaren 1989. Det stora flertalet gravar kan dateras till perioden 500–950 e.Kr (Artelius 1989). Alla övriga gravar innehöll kremationer. Caroline Arcini, som utfört den helt avgörande osteologiska analysen, har bl.a. påpekat att det är ytterligt svårt att påvisa lepra på ett sönderbränt och kanske krossat benmaterial. Arcinis kommentarer innebär att vi inte kan påstå att kvinnan helt säkert är den enda gravlagda individen som burit sjukdomen. Arcini har också understrukt att vi på osteologisk väg inte studerat benmaterial utifrån frågeställningen om lepra kunnat påvisas eftersom vi varit fast övertygade om att sjukdomen här i Norden dyker upp först 600 år senare. I artikeln i »Arkeologi i Sverige» påstås att den spetälskesjuka kvinnan placerats i det största gravmonumentet som undersökts i gravfältsmiljön. Påståendet är fortfarande giltigt och sannolikheten för att den största gravhögen byggts för hennes begravning är också stor.

Men när vi nu känner de kronologiska för-

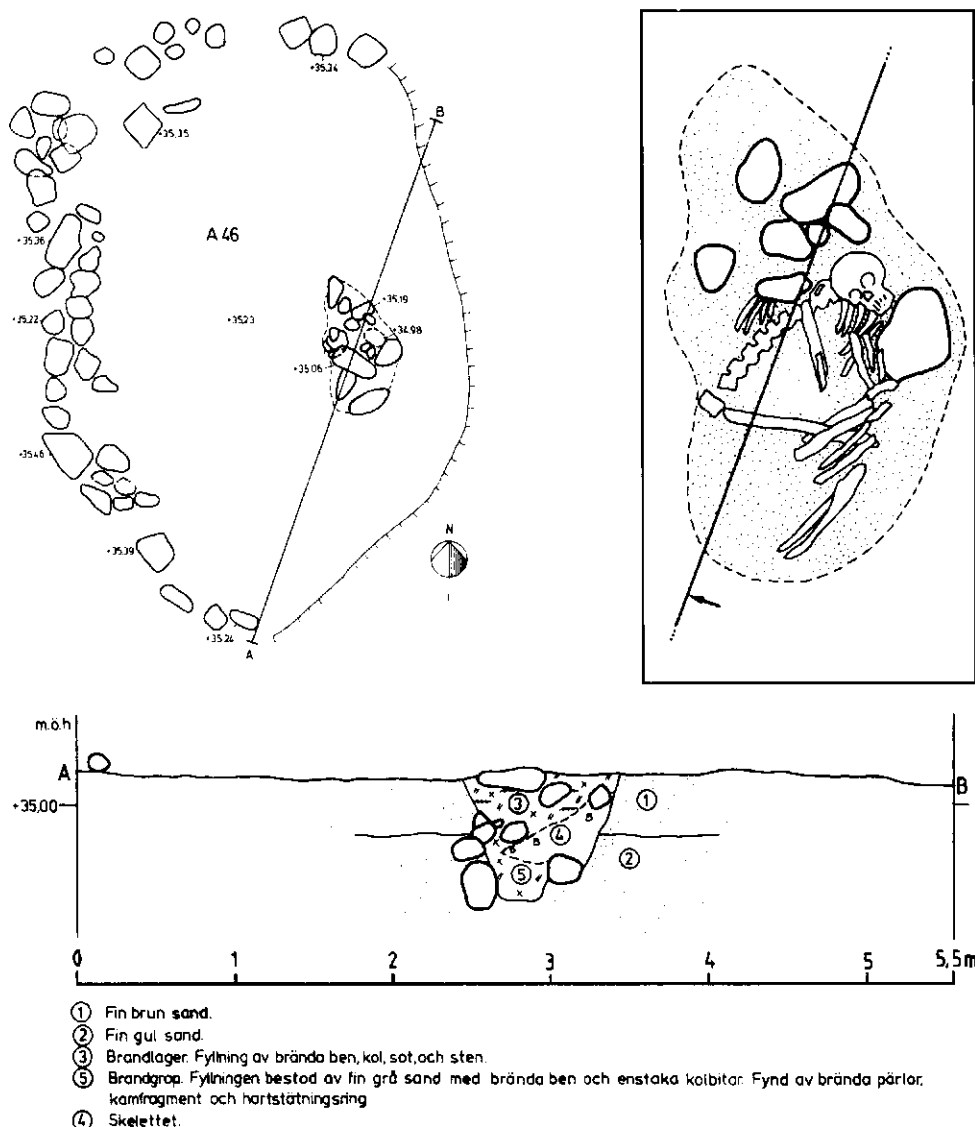

Fig. 1. Ritningarna visar plan över graven, kvinnans läge i gropen, samt en profil över den gropformade nedgrävningen som de döda gravsatts i.

hållandena mellan denna enskilda grav och det stora flertalet kringliggande så får vi nya möjligheter att anpassa synen på fyndet till den kunskap vi har om hur gravfält anläggs i Västsverige under äldre och yngre järnålder. På så vis blir begravningstraditionen en viktig indicie för att peka på frågor kring kvin-

nans ursprung och varför hon begravts i den stora anläggningen.

Kvinnan har gravlagts som andra individ av sannolikt fyra i en gropformad nedgrävning som innehåller fysiska lämningar av ytterligare två individer. Sannolikt har även ytterligare en begravning utförts i gropen, även

om benmaterial från en fjärde individ inte identifierats. De övriga begravningarna har varit kremationer. Den äldsta begravningen genomförs under äldre romersk järnålder. Gravgömman kan närmast beskrivas som en djupt grävd brandgrop. I denna fanns förutom en stor mängd brända ben fragment av en hartstättningsring från ett litet kärl som knappast utgjort behållare för de brända benen utan snarare kan betraktas som ett bikärl. En 14C-analys gav till resultat att den äldsta begravningen utförs under perioden 0–220 e.Kr (I sigma, prov Ua-5071). Direkt ovanpå denna, eller snarare nedsänkt i denna äldre begravning återfanns det bevarade skelettet av kvinnan, liggande på vänstra sidan med uppdragna knän. Kvinnans begravning kan betraktas som helt slutet av en senare anlagd gravsättning i form av ett brandlager ovanpå skelettet (se fig. 1.). Relativt sett måste alltså kvinnan ha gravlagts någon gång mellan begravningarna av de två kremerade männen (Arcini; osteologisk analys i manus). I direkt anslutning till kvinnans kranium låg en plankonvex och genomborrad pärla i bärnsten. Pärltypen kan i sydsandinavisk järnålder främst kronologiskt knytas till övergångsperioden yngre romersk järnålder och folkvandringstid, till 300–400-tal (jfr bl.a. Hagberg 1967, s. 102, Sahlström 1932, s. 112). Vidare gjordes en tredje 14C-analys, denna gång på en av kvinnans välbevarade framtänder. Resultatet ligger väl i linje med både de stratigrafiska och relativa förhållandena mellan de olika begravningarna, den arkeologiska dateringen och den västsvenska kronologiska hemvisten för liknande större gravhögar från järnåldern. Det kalibrerade värdet ger med en 68-procentig konfidensintervall en datering till perioden 210–420 e.Kr (prov Ua-5070). På samma vis kan det övre brandlagret som sluter kvinnans begravning dateras till perioden 645–765 e.Kr. (prov Ua-5072, Stuiver & Becker 1986). Sammanfattningsvis framstår

det som att kvinnan begravs under perioden yngre romersk järnålder–folkvandringstid (Arcini & Artelius 1993).

Finns det då några indikationer som visar hur gravmonumentet som kvinnan begravts i har varit utformat? Hela gravfältsmiljön var nedplöjd sedan åtminstone 170 år tillbaka i tiden. Från år 1818 finns en beskrivning som omtalar vilka monumenttyper som då fanns representerade i gravfältet på åsryggen. »Vid övra Sannegården stå ibland åtskilliga ättekullar och gravar flera bautastenar». Det nämns också att här fanns »en andaktsvård, bestående av klumpformiga stenar som formade en ovalformig krets, som kallas Stenkyrkan» (Bexell 1818, s. 336). Typerna som beskrivs är resta stenar, högar och domarringar samt det något svårtolkade »gravar». Om detta anspelar på ytterligare en typkategori är det svårt att förstå vilken Bexell avser. Efter att större delen av gravfältet nu färdig-analyserats kan konstateras att flera gravtyper funnits på platsen. Bland dessa är äldre flatmarksgravar i form av urnegropar samt mindre skeppssättningar från tidig vikingatid. Gravfältet begränsas i tre väderstreck också av störrestensättningar. Möjligen är det dessa, då 1818, sannolikt enklast identifierbara anläggningar som prosten Bexell med sina för dåtiden omfattande kunskaper om förhistoriska gravar benämner just »gravar» utan att närmare typbeskriva dem.

Genom att hälftendelen av en kantkedja bestående av i halvcirkel placerade runda större stenar bevarats så kan vi sluta oss till att gravmonumentet med säkerhet varit runt och att det med stor sannolikhet varit utformat som en rund höganläggning. Det är i högar denna kantavgränsning främst återfinns i västsvensk järnålder och då som en inre kantkedja. Genom kantkedjans kurvatur förstår vi också att gravhögen måste ha haft en diameter av minst 8,5 meter. Detta kan jämföras med de övriga gravarna som inte alls haft en lik-

nande diameter. Av vikt är också att söka ut-
röna när gravöverbyggnaden uppförs i för-
hållande till de fyra begravningarna i gropen.
Här finns inga säkra belägg att anföra. Den
äldsta begravningen, resterna av en kremerad
vuxen man, genomförs under äldre romersk
järnålder. Inom en 15-metersradie från denna
grav finns samtliga de inom miljön förekom-
mande likartade gravarna, en grupp gravar
som kan karaktäriseras som urnegropar och
bengropar av en typ som för västsveriges vid-
kommande närmast upphör som begravn-
ingstradition efter år 100 e.Kr. Gravtypen är
sällsynt förekommande i Halland, speciellt
om vi jämför med centralområdena för
traditionen, de båda götalandsskapen. Date-
ringen av den äldsta begravningen till äldre
romersk järnålder innebär att uppförandet
av en större hög över gropen i kremationen
inte förefaller sannolik ur ett jämförande
regionalt perspektiv.

Har då gravhögen uppförts över den lepra-
sjuka kvinnan? Det skulle ju i så fall innebära
att högens fyllning vid åtminstone ett, sanno-
likt två tillfällen genomgrävs i centrum för
att senare gravsättningar skall kunna genom-
föras. För att finna indicier som talar för eller
emot ett sådant förhållande får vi till att börja
med betrakta den överst belägna begravn-
ingen, den sista som genomförs. Krono-
logiskt återfinns den inom den grupp av
begravningar som kan föras till perioden
vendel-äldre vikingatid i gravfältsmiljön.
Dessa utgör 75 % av de undersökta begravn-
ingarna. Nästan uteslutande rör det sig om
»enkla» brandlager som antingen varit över-
byggda med en hög eller så har en rest sten
placerats invid brandlagret. I fåtaliga fall har
också mindre skepssättningar byggts kring
det runda brandlagret. Om högen byggts över
den man som kremerats under vendel-äldsta
vikingatid så har anläggningen i så fall varit
helt unik i miljön ur storlekssynpunkt. Det
finns inget som på något sätt pekar mot ett

sådant förhållande om vi studerar fynden i
brandlagret. Man kan också fråga sig hur det
kommer sig att det sist anlagda brandlagret
placeras precis i gropen om här inte redan
funnits en synlig överbyggnad.

Vi vet också att den leprasjuka kvinnans
vilorum redan stöts vid ett tidigare tillfälle.
Av fig. 2 framgår hur flera stenar fallit in i
gravrummet, stenar som täckt den centrala
gropen. Kvinnans fötter saknades också helt,
ett faktum som knappast har medicinsk för-
klaring, utan snarare kan förklaras genom att
graven genomgrävs vid ett senare tillfälle.
Det är vid detta tillfälle en enkelkam och glas-
pärlor, som kronologiskt inte kan knytas till
någon av de tre osteologiskt identifierade in-
dividerna i gropen, nedläggs. Föremålen låg
på den plats där kvinnans fötter borde åter-
funnits. Både kammen och pärlorna var dess-
utom starkt förbrända vilket innebär att de
knappast kan knytas till kvinnans jordande.
Stenar har endast fallit in i den del av gropen
som kvinnan återfanns i; inga stenar har fal-
lit in och stört den översta begravningen. In-
neboriden av detta är att det lock av sten som
återfanns täckande gropen bör ha lagts över
kvinnans gravrum. Skulle man ha genom-
grävt stenpackningen i samband med kvin-
nans jordande så torde detta ha inneburit att
stenar också skulle ha fallit ned i den äldsta
begravningen. Sammanväger vi alla faktorer
i denna relativa kedja så finner vi att det
sannolikt är vid kvinnans begravning man
lägger ut en cirka två meter i diameter, och
fyra kvadratmeter stor enkelskiktad sten-
packning över gropen. Skulle gravhögen ha
uppförts i samband med den sista begravn-
ingen i gropen måste man alltså ha avlägsnat
delar av momumentet för att kunna lägga ut
en fyra kvadratmeter stor stenpackning (se
fig. 1 och 2).

Ställer vi detta förhållande i relation till de
begravningstraditioner som finns represente-
rade i västsverige så finner vi att dessa sna-

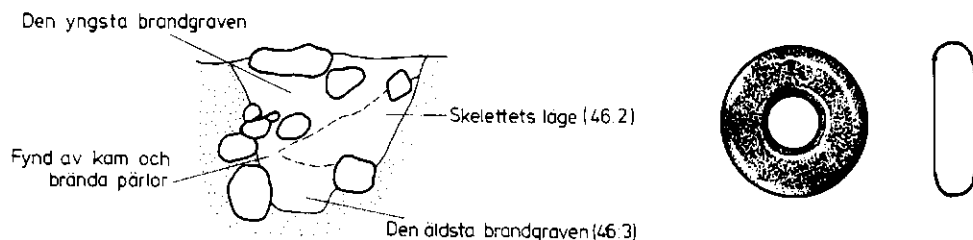

Fig. 2. De olika gravsättningarnas läge i förhållande till varandra. En plankonvex bärmstenspärla återfanns direkt invid kvinnans kranium.

rare talar för att man under 300–400-tal uppför en stor hög, än att man valt att göra så under äldre romersk järnålder eller vendel-vikingatid, då gravmonumenten vanligtvis är annorlunda utformade i regionen. Flera större ensamliggande gravhögar har i Halland kunnat dateras till äldre järnålder. Dessa har däremot en annan karaktär både när det gäller monumental uttryck och utformning av begravingar (Augustsson 1976, Ängeby 1994). Även om fynd som daterar begravingar till yngre romersk järnålder gjorts i centrala och omfattande gravfältsmiljöer, som exempelvis vid Broåsen och Högaberg i Grimeton och vid Korsgatan i Träslöv, så finner vi inte heller i dessa gravfält exempel på jordande under yngre romersk järnålder (jfr Lindälv 1980, s. 194 ff). En granskning av kvinnans begraving i förhållande till de begravingstraditioner som belagts från Halland under yngre romersk järnålder ger möjligheter att peka på varifrån olika element som återfinns i begravingen och i monumetet som sådant inhämtats.

En sydsandinavisk jämförelse –sjukdomen och begravingen

Spetälskesmittan direktöverförs från individ till individ genom leprabakterien *Mycobacterium leprae* och sjukdomsförloppet är förknippat med en mycket lång inkubation, vanligen från två till tio års längd (Godal & Myrvang 1986). Av de två förekommande vari-

anterna av spetälska, den lepromatösa och den tuberkuloida så är det individer med den förstnämnda formen som kan överföra smittan genom näs- och hudsekret. Vilken av de två varianterna som den smittade individen sedan utvecklar beror på styrkan i individens immunförsvar. Av detta kan vi dra några slutsatser. Den halländska kvinnan måste rimligen ha varit i direktkontakt med en individ som burit den lepromatösa formen av spetälska. Vidare bör hon själv vid bakterieöverförandet ha haft ett nedsatt fysiskt immunförsvar eftersom hon själv utvecklat den lepromatösa formen av sjukdomen. Om vi också väger in att kvinnans uppnådda ålder bestämts till dryga 30 år och ställer detta i förhållande till den långa inkubationstiden så förstår vi att hon måste varit helt ung när smittan överfördes (Arcini & Artelius 1993). Detta förstår vi också genom att sjukdomen i hennes fall haft ett så långt framskridet förlopp att den orsakat deformationer av skelettet. Bland de påträffade benen i gravgömman saknades helt delar av fötterna och endast delar av handbenen påträffades. Att sjukdomen nått ett så framskridet stadium av stympling att hela kroppsdelar avstympats är däremot knappast troligt även om delar av extremiteter kan ha stympats.

Hur kan vi då härleda de traditionselement som framträder kring begravingen och uppförandet av monumetet. När det gäller jordbegravingen så är den hitintills unik för

perioden i Halland. Vi har inga andra exempel på jordbegravningar av denna karaktär i landskapet. Överhuvudtaget saknas i det halländska materialet exempel på välbevarade skelettbegravningar från yngre romersk järnålder.

Det fanns inga rester av en stenlista i anläggningen. Istället hade kvinnan lagts på vänster sida med uppdragna ben i en grop med ansiktet vänt rakt i söder. Gravgodset som kan knytas till hennes begravning är närmast obefintligt. Inget överdåd möter oss här. Bärnstenspärlan har troligen burits i ett halsband eller applicerats som hårdekoration att döma av placeringen invid kraniet. Ur både lokal, men också ur halländskt regional synvinkel, framstår begravningen av kvinnan och också valet av monumenttyp som mycket sällsynt och främmande inom den belagda traditionen från perioden. Vi behöver dock bara ta steget över gränsen till Västergötland för att finna att uppförandet av större högar och storhögar förekommer i komplexa gravfältsmiljöer som också omfattar perioden yngre romersk järnålder. I flera fall har belagts att större höganläggningar placerats i gravfältsmiljöer som främst präglas av äldre och större kvantiteter av flatmarksgravar. Flatmarksgravarna som närmast helt upphör som gravform under 100-talet e.Kr. (jfr bl.a. Sahlström 1967, s. 62, Artelius 1992, s. 9, Artelius 1994, s. 34, Norling-Christensen 1939). De större högarna markerar på så vis inte sällan en kronologisk avslutning på bruket av gravfältlokalen (Sahlström 1960, s. 123). På likartat sätt återfinns större högar som kronologiskt representerar perioderna yngre romersk järnålder och folkvandringstid i gravfältsmiljöer som kännetecknas av ett senare uppförande av resta stenar och mindre högar (jfr bl.a. Artelius 1992, s. 10, Artelius 1994, s. 39, ff, Floderus 1938, Wideen 1955). I dessa fall utgör den större gravhögen i flera fall det först anlagda monumentet i gravfältet.

Under första århundradet e.Kr. blir seden att jorda vanligt förekommande inom det sydskanadinaviska området. Däremot är valet av både begravnings och monumentform ofta lokalt betingade, den yttre variationen i utformning är mycket stor. Vid regionala jämförelser varierar också gravinventariet stort. Hallands gravar utmärks vid en sådan betraktelse av en »enkelhet» i förhållande till omgivande regioner i den meningen att kostbara gravgåvor är sällsynta under den romerska järnåldern.

I det nordjylländska materialet förekommer högöverbryggda gravkammare och på de östdanska öarna anläggs mycket rika skelettgravar, medan brandgravskicket ännu är vanligast i Sydjylland och på Bornholm. I förhållande till det danska området så kontrasterar de samtida materialen från Västergötland och även från Norge avsevärt. För norsk del markerar traditionen att anlägga rikt utrustade vapengravar under 200- och 300-talet en tydlig kontrast mot den äldre romartidens mer homogena gravskick. För Västergötlands del kan konstateras att den yngre romartidens gravar markerar en förändring gentemot den äldre romartidens enklare gravar och de för regionen tidigare så typiska flatmarksgravfälten (Artelius 1992, s. 44).

Utifrån vår hallandshorisont är frågan om det i det sydskanadinaviska materialet finns likartade begravnings- och gravtyper som kan kasta mer ljus över kvinnans begravning. Avsikten är inte att söka förklara traditionens utformning. Den yngre romerska järnåldern är på flera vis en period som omfattar förändringar i hur samhällets maktorganisation uttrycks. Frånvaron av »rika» gravar i ett område som Halland kan snarare peka på hur varierat social organisation uttrycks och konfirmeras i en region i förhållande till en annan (jfr Ringtved 1986, s. 230, Fabeck 1991, s. 291 ff). Att föremål av hög prestigekaraktär funnits i omlopp i närområdet kring Sanna-

Fig. 3. Bilderna visar graven i olika undersökningsskeden. Foto B. Einarsson.

gård under perioden yngre romersk järnålder och folkvandringstid kan bl.a. exemplifieras av fynd av en silverbleckfibula och ett stort antal guldgubbar vid Slöinge och av guldhalsringen från Köinge samt en förgylld svärdsknapp i silver från Falkenberg (Arbman 1954, s. 144, 148). När det gäller det jylländska gravmaterialet från perioden 200–400 talet e.Kr. kan en regional uppdelning i ett nord- och sydområde spåras i materialet som kommer till uttryck bl.a. i begravningstraditioner (Ringtved 1986, Ethelberg 1990). I sydjylland blir jordandet i kammare under 300-talet en närmast allena rådande tradition medan kremationer ännu förekommer i hög grad inom det nordjylländska området (Ethelberg 1990, s. 11).

De begravningstraditioner som finns belagda i regioner som omger Halland visar att jordandet i både det norska och västgötska området under yngre romersk järnålder kan betraktas som en »ny» företeelse. För danskt vidkommande ansluter skelettgravarna under 200–400-talet till en kontinuerlig tradition som kan beläggas rikligt under den äldre romartiden. Även om kvinnobegravningen vid Sannagård närmast helt faller ur den gängse förekommande traditionen i Halland under yngre romartid så faller den ändå inte helt ur en sydiskandinavisk ram. Vart måste vi då vända oss för att finna liknande begravningar inom ett område som kan betraktas som ingående i en romersk, eller provinsialromerskt påverkad idé- och handelskrets under 200–400-talet. Ett område som också stått i omfattande kontakt med den halländska bygden kring floden Ätrans omland. Bland Johannes Bröndsteds beskrivningar av själländska och fynska jordbegravningar från 300-talet e.Kr. förekommer anläggningar som i flera stycken liknar de lämningar som påträffades vid Sannagårdsbegravningen. I de själländska exemplen återfanns skeletten i djupt nedgrävda gropar på åsar, de döda har

lagts på vänster sida med uppdragna ben och huvudet är placerat i söder. I gravarna finns ej stenkistor men i nedgrävningarnas botten förekommer stöd för en trækista (Bröndstedt 1966, s. 188 ff). I Sannagårdsgraven iaktogs inga rester av någon kistkonstruktion, men detta kan bero på att graven var genomgrävd vid åtminstone två senare utförda brandbegravningar.

Representativiteten

Närmare är svårt att komma när det gäller att försöka belysa kvinnobegravningen i förhållande till de traditioner som belagts under 200–500-talet. Mycket likartade, men också mycket mer »påkostade» begravningar, finns i nära anslutning till Sannagård, längs Själ-lands östra kustområden. Likheten i gravarnas utformning och de dödas placering är tydlig. Vi kan också se att de traditionselement som förekommer i Sannagårdsbegravningen inte återfinns inom det västgötska området. Däremot förekommer i Västergötland att stora gravfältsmiljöer konstrueras kring en central äldre större gravhög, såsom vid Sannagård. Sammantaget ser vi att flera av de element som dokumenterats i Sannagårdsgraven återfinns i olika centrala områden i en sydvästkandinavisk region under perioden, en region som i sig präglas av en allt större närhet till en kontinentaleuropeisk tradition och ett romersktinfluerat idéarv. Slutligen kan vi också konstatera att Sannagårdsgraven ur halländsk synvinkel framstår som mycket avvikande eftersom begravningen till sin utformning är unik för landsdelen.

Varför är då begravningen så avvikande? Det är lätt att antaga att det avvikande i begravningens utformning kan sammankopplas med att den avlidna lidit av lepra, en sjukdom som vi tidigare trodde uppträdde i Skandinavien först under vikingatid. Jag tror också att det främmande i begravningen skall tolkas på så vis att den gravlagda har en i förhållande

Fig. 4. Graven under utgrävning. I den underst belägna gravgömman syns kvinnans skalle. Resterna av den inre kantkedjan framträder också tydligt. Foto B. Einarsson.

till halländska förhållanden annorlunda bakgrund. Tolkningen bygger jag på den i socialantropologin grundmurade uppfattningen att begravningstraditioner brukas för kulturell identifikation. En följd av tolkningen är att kvinnan under sin levnad verkligen var kommen från en annan region, en region där lepra måste ha funnits.

I första hand kan vi fråga oss hur en befolkning under yngre romersk järnålder i social mening behandlat en människa med en så avgörande sjukdom. Avsikten har varit att påvisa att det centraleuropeiska samhället, och även det nordiska, under vår historiska tid brukat sjukdomen som en symbol i syfte att identifiera och konfirmera en rådande samhällsordning. Sjukdomen, den påtagligt synliga sjukdomen, blev ett symboliskt maktmedel som t.o.m. brukades för att rättfärdiga en

samhällsordning utifrån gudomliga grunder. Spetälskan har sedan brukats såsom en symbol för förtappelse och social avsöndring från samhället och de levandes värld i både litteraturen och konsten. Graham Greenes nedgångne antihjälte Querry i romanen »Utbränd» står mitt i det kongolesiska leprosoriet som en nutidsmetafor för det mest utstötta av allt mänskligt, den spetälske.

Begravningen av kvinnan i Sannagård visar oss inte på något vis att hon stöts ur en samhällsgemenskap. Istället är det ett faktum att hon begravts i den största och centralt placerade gravhögen i det hitintills största kända järnåldersgravfältet i Halland. Enligt våra gängse arkeologiska tolkningar skall hon därför snarare ha tillhört en överklass än en egenomslös slavklass. Hon måste ha levt en längre tid i Sannagård bärandes sjukdomen

synligt. En »leper» kommer knappast resande med sjukdomen fullt utvecklad. Vi får inga som helst indikationer utifrån de direkta arkeologiska iakttagelserna och jämförelserna inom det sydsandinaviska området som pekar mot att lepran som sådan under 300–400-talet omgivits av en liknande symbolbildning som under yngsta järnålder och medeltid. Vi finner att järnålderssamhällets sociala struktur sannolikt inte brukade denna sjukdom som ett incitament, en symbol för att konfirmera en rådande ordning. Symboliken avtecknar sig inte alls. Vi får en inblick i hur en mycket sjuk människa behandlats i en samhällskontext som i allmänna ordalag ofta karaktäriseras som mycket hård. Vi finner att den trettioåriga kvinnan inte alls behandlats som en »broder åt schakalerna». Här skulle Job kanske ha levat bättre.

Referenser

- Arbman, H. 1954. Hallands forntid. Hallands historia I. Halmstad.
- Arcini, C. 1990. Lepra i 1000-talets Lund. Kulturen i Lund 1990. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige.
- Arcini, C. 1994. Osteologisk analys av 163 järnåldersgravar från gravfältet Stenkyrkan vid Sannagård i Falkenbergs kommun, Halland. (Manus).
- Arcini, C. & Artelius, T. 1993. Äldsta fallet av spetälska i Norden – Lepra fanns redan i yngre romersk järnålder. Arkeologi i Sverige. Ny följd 2. Riksantikvarieämbetet.
- Artelius, T. 1993. Kölabý. Vikingatida kulturbygd i övre Äträdalen. Rapport UV 1993:8. Riksantikvarieämbetet. Kungälv.
- Artelius, T. 1989. Gravfältet vid Sannagård. Hallandsbygd 1989–90. Varberg.
- Artelius, T. 1992. Ledsberget – »En hög och oduglig grus-kulle». Ett gravfält från äldre romersk järnålder i Larvs socken, Västergötland. Riksantikvarieämbetet Rapport 1992:4. Kungälv.
- Augustsson, K. 1976. Gävstegen i Ås socken. Årsbok för Kulturhistoria och hembygdsvård i Hallands län. Årgång 59. Halmstad.
- Barrett, J. 1991. Towards an Archaeology of Ritual. Sacred and Profane. Proceedings of a Conference on Archaeology, Ritual and Religion. Oxford 1989. Oxford University Monographs No. 32. Oxford.
- Baumann, G. 1992. Ritual implicates »Others»: rereading Durkheim in a plural Society. Understanding Rituals. London.
- Bexell, S. P. 1931 (1818). Hallands historia och beskrifning. 1817–1819. Halmstad.
- Bloch, M. 1971. Placing the Dead. London.
- Bloch, M. & Parry, J. 1982. Death and the regeneration of life. Cambridge University Press. Cambridge.
- Brøndsted, J. 1966. Danmarks Oldtid. III. Jernalderen. Köpenhamn.
- de Coppert, D. 1992. Understanding Rituals. Introduction. London.
- Ethelberg, P. 1990. Hjemsted 2 – tre gravpladser fra 3. & 4. årh. e.Kr. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, 3. Haderslev.
- Fabech, C. 1991. Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Hövdingesamfund og Kongemagt. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus.
- Floderus, G. 1938. Ett kammargravfält i Västergötland. Fornvännen.
- Garwood, P. 1991. Ritual Tradition and the Reconstitution of Society. Sacred and Profane. Proceedings of a Conference on Archaeology, Ritual and Religion. Oxford.
- Godal, T. & Myrvang, B. 1986. Lepra – ett världsproblem. I Ciba/geigy 4/86. Göteborg.
- Greene, G. 1960. Utbränd (A Burnt-Out Case). Stockholm.
- Hagberg, U. E. 1967. The Archaeology of Skedemosse II. The Votive Deposits in the Skedemosse Fen and their Relations to the Iron-age settlement on Öland, Sweden. Stockholm.
- Höjer, S. & A. 1966. Spetälska. Stockholm.
- Henschen, F. 1962. Sjukdomarnas historia och geografi. Stockholm.
- Jeanselme, E. 1957. Comment l'Europe au moyen age se protegea contre la Lèpre. Bulletin of History of Medicine, vol 25. London.
- Kristiansen, K. 1991. Magt som historisk process. Arkeologi och Makt. Rapport från arkeologidagarna 15–17 januari 1990. Univ. of Lund. Report Series No. 40.
- Lévi-Strauss, C. 1977. Structural Anthropology 2. London.
- Lindälv, E. 1980. Fornfynd och fornminnen i norra Halland. Tredje upplagan. Varberg.
- Manchester, K. 1981. A Leprosy Skeleton of the 7th century from Eccles, Kent and the Present Evidence of Leprosy in Early Britain. Journal of Archaeological Science 1981/8.
- Manchester, K. 1988. Tuberculosis and Leprosy Evidence for the Interaction of Disease. Human Paleopathology: current synthesis and future options. Zagreb (opublicerat).
- Medeltidens ABC. Statens Historiska Museum.

- Myrdal, J. 1975. Digerdöden. Stockholm.
- Norling-Christensen, H. 1939. Dalenfundet. Et gravfund fra romersk jernalder med romersk importgods. Fornvännen.
- Ringtved, J. 1989. Jyske gravfund fra yngre romertid. Tendenser i samfundsudviklingen. KUML 1986.
- Sahlström, K. E. 1932. Gudhems härads fornminnen. Skövdeortens hembygds- och fornminnesförenings skriftserie, nr 3. Skövde.
- Sahlström, K. E. 1967. Falbygdens förhistoria. Falköping genom tiderna I. Falköping.
- Sahlström, K. E. 1960. En gravbacke från äldre järnåldern på Stommen i Tärby. Från Borås och de sju häraderna., s. 113–125. Borås.
- Stuiver, M. & Becker, B. 1986. Radiocarbon 28, s. 863–910.
- Trigger, B. 1990. Monumental Architecture: a thermodynamic explanation of symbolic behaviour. World Archaeology 22: 2.
- Wideen, H. 1955. Västsvenska vikingatidsstudier. Göteborg.
- Ängeby, G. 1994. Storhögen i järnålderslandskapet – social och religiös maktsymbol? Stenskepp och Storhög. Riksantikvarieämbetet Skrifter No 5. Kungsbacka.

Om järnåldersgravfältet vid Albäcksån i Maglarp

Av Berta Stjernquist

Arkeologiska institutionen, Lunds Universitet

Vid Albäcksån i sydvästra Skåne finns ett stort gravfält som vittnar om en rik bebyggelse från järnåldern. Gravar har anlagts både på strandvallen längs kusten och på en höjd vid ån, Albäcksbacken. De har skadats vid olika tillfällen i samband med markarbete huvudsakligen vid nya vägsträckningar. Men det har också gjorts en del utgrävningar vid andra tillfällen. Märkliga är massgravar som förekommer på fältet. Två gravläggningar, därav en massgrav, grävda 1967 presenteras här som en pusselbit i helhetsbilden av den förhistoriska gravläggningen på platsen.

Ett av de stora järnåldersgravfälten i sydvästra Skåne ligger i Maglarp helt nära stranden. Det är känt sedan länge men har tyvärr vid olika tillfällen blivit utsatt för stor förstörelse. Sporadiska undersökningar har genomförts, de mest omfattande av Folke Hansen och Bengt Jacobsson. Dessutom grävdes en grav av Carl-Axel Althin 1947 och 1967 två gravar av författaren till denna artikel. I Jacobssons uppsats (Jacobsson 1978), som utvärderar materialet i dess helhet, finns en utförlig redogörelse för informationen i äldre skriftliga källor (Magnus Bruzelius i Iduna 1820; Nils Gustav Bruzelius i Svenska Fornlämningar 1853) och för de grävningar som gjorts (Hansen 1945). Där saknas emellertid närmare uppgifter om min undersökning vilken inte var publicerad utan endast kort upptagen i en artikel om lerkärl med genomborrad hank (Stjernquist 1977). Resultatet av utgrävningen 1967 är en pusselbit i helhetsbilden av gravfältet och det skall därför framläggas nu då en annan forskare, Caroline Arcini, tar upp materialet i en osteologisk undersökning.

Sedan Jacobssons uppsats publicerades har Birgitta Hårdh i samband med de arkeologiska undersökningarna kring Foteviken gjort en sammanställning av hela gravmaterialet på Maglarpsgravfältet och av järnåldersfynd i och kring Trelleborg (Hårdh 1984, jfr Halbert 1954). Man får där genom de sporadiska fyn-

den en god uppfattning av de problem som den fortgående förstörelsen förorsakat både på Maglarpsfältet och på järnåldersbebyggelsen i omgivningarna.

Folke Hansens tolkning av gravarna i området gick ut på att gravläggningarna i strandremsan på Järavallen skulle ha skett i olika etapper under äldre järnålder. Senare under tiden folkvandringstid till vikingatid hade man anlagt höggravfältet på samma plats och skadat äldre gravar. Först under sen vikingatid hade den närliggande höjden, Albäcksbacken, börjat utnyttjas för begravingar. De gravar som Hansen där påträffat saknade gravgåvor och kunde därför inte dateras.

De senare undersökningarna gav en annan bild. Både den av Althin 1947 undersökta graven, de av mig 1967 undersökta två gravarna (gravarna A och B) och Jacobssons omfattande utgrävning med nio fyndförande skelettgravar visade att det på Albäcksbacken fanns gravläggningar från romersk järnålder och från övergången till folkvandringstid. Jacobsson gjorde därför i sin uppsats en ny utvärdering, vilken fått följande innehåll.

Ett brandgravfält anlades på strandvallen under förromersk järnålder och gravläggningarna fortsatte där under romersk järnålder. Under denna tid började man också utnyttja Albäcksbacken för gravläggningar. Höggravfältet på strandvallen anlades först

Fig. 1. Skelettgrav på Maglarsgravfältet utgrävd 1947. Foto C.-A. Althin.

under folkvandringstid till vikingatid. En del äldre gravar skadades då och en del brandrester kom att hamna i högfyllnaden.

Den första grav med fynd vilken påträffades på Albäcksbacken var den nämnda från 1947. Den är intressant ur flera synpunkter. Skelettet var välbevarat och ger en bild av en gravläggning med den döde liggande på vänster sida med lätt uppdragna ben (fig. 1). Smyckeuppsättningen bestod av 5 bärnstenspärlor, en pärla av glasfluss och en korsformad fibula. Utrustningen var i övrigt en kam, en sländtrissa av sten och ett ornerat lerkärl (Stjernquist 1955; Stjernquist et al. 1994, s. 26, fig. 12). Den korsformade fibulan är ovanligt fin med ett utvecklat djurhuvud på foten. Även lerkäret är med sitt kraftiga bukparti, plastiska ornamentik och mörkglättade yta en

fin representant för keramiken under övergången till eller början av folkvandringstid (Stjernquist 1955). Två lerkärl från ungefär samma tid påträffades i den ovan nämnda, starkt skadade skelettgrav som utgrävdes 1967 (Grav B).

Undersökningen 1967 förorsakades av vägarbete som berörde Albäcksbacken. Vid avbanningen av höjden påträffades gravar samt rester av en bronsåldersboplatz. Vid detta tillfälle utgrävdes två gravar varav en med fyra skelett. Bestämningen av skeletten har preliminärt gjorts av Johannes Lepiksaar och nu kompletterats av Caroline Arcini för en uppsats om individerna på Maglarsgravfältet (Arcini 1995).

Den ena graven (benämnd grav B) låg på krönet av höjden där man ställt en bänk som var förankrad med två järnrör i cement. Cementklossen som var 40 cm bred och 40 cm djup gick ned mitt i graven. Nedgrävningen för graven hade huvudriktningen norr-söder. I den låg i den södra delen skelettdelar av en ung individ, bl.a kraniefragment. Vid dessa påträffades två lerkärl. Stenar i nedgrävningen talar för att det funnits ett täckande röse över anläggningen.

Det ena lerkäret är en kanna med hank från mynningen till den lågt liggande bukkanten. Godset är mycket mörkt och glättat och ornamentiken plastisk med vulster samt vinkelornament med hålkälar och runda gropar. Hanken är genomborrad. Höjden är ca 12 cm men mynningskanten till större delen skadad. Det andra lerkäret har hank nere på bukkanten. Mynningsdelen är starkt skadad. Bukdiam är ca 13 cm. Även detta kärl har glättat, dock ej helt svart, gods och plastisk ornamentik med vulster. Vinkelbanden är utförda med streck i ytteknik. Båda lerkärlen, vilka beskrivits och avbildats i en artikel om kärl med genomborrad hank (Stjernquist 1977), är typiska för keramiken under sen romersk järnålder och på övergången till folkvandringstid.

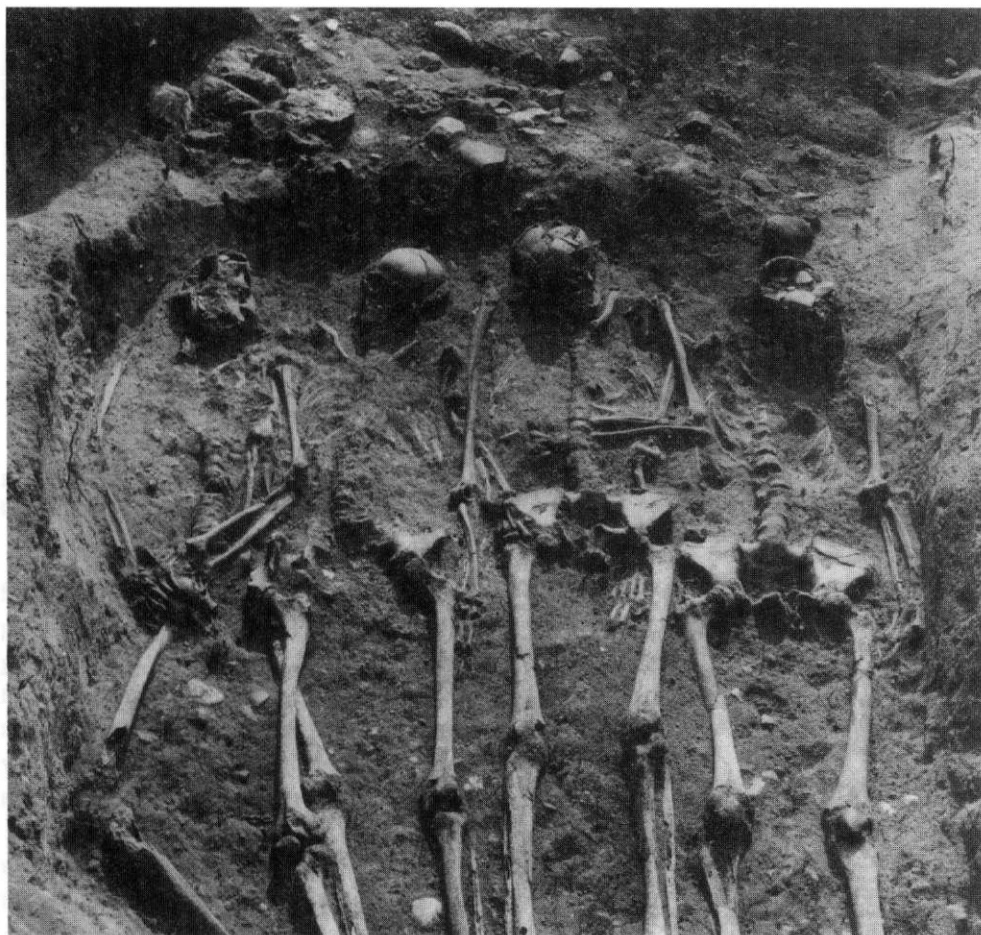

Fig. 2. Massgrav på Albäcksbacken under utgrävning 1967. Foto Berta Stjernquist.

Den andra graven (benämnd A) låg ca 6 m norr om den av Folke Hansen undersökta massgrav. Även grav A var en massgrav med längden 2 m och bredden 1,6 m. Den hade fyra manliga skelett som låg på rygg bredvid varandra med huvudet riktat mot öster (Fig. 2). Strax ovanför skelettens huvuden fanns en hård av samma längd som gravrummet och med bredden ca 0,5 m. Den bestod av skörbrända stenar och sot (Fig. 3). Vid det andra skelettet från söder räknat låg en bronsring i höjd med lårbenet. Bronsringen, som är öppen och något utböjd, består av en i det närmaste

rund bronsten med diam 2–4 mm. Den är avbruten i ena ändan och i nuvarande skick ca 9 x 10 cm (Fig. 4). Läget talar för att det rör sig om en armband och inte en mycket liten halsring. Den kan ha suttit på vänsterarmen av skelett 2 eller högerarmen av skelett 1. De två skeletten ligger mycket tätt.

Dateringen av ringen och därmed av gravanläggningen är inte självklar. Det finns dock mycket som talar för att den tillhör sen romersk järnålder eller möjligen folkvandringstid då liknande ringar förekommer exempelvis i gravmaterial på Gotland (Nerman

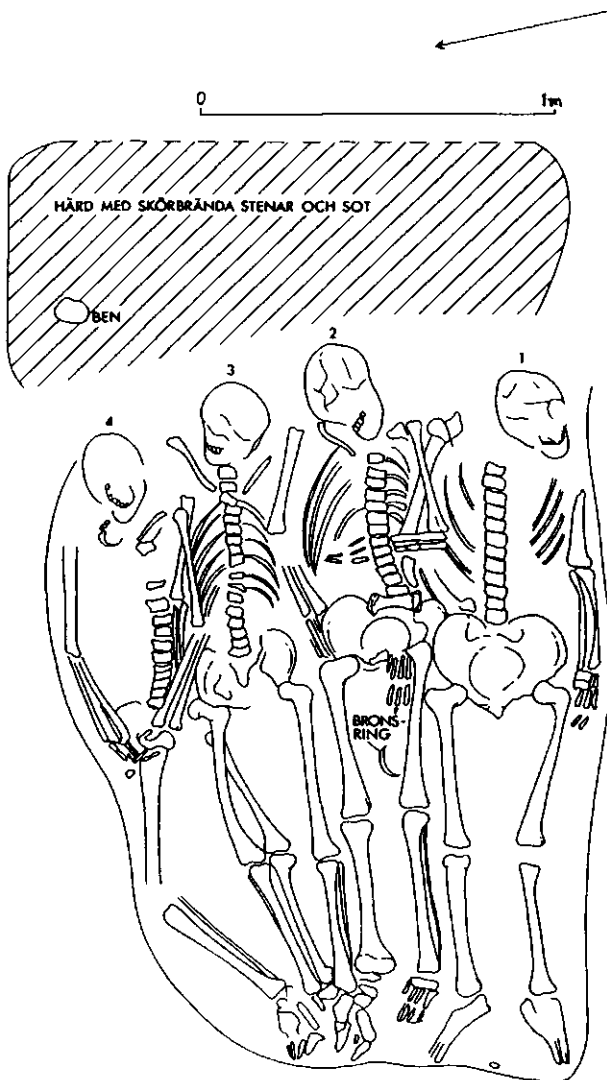

Fig. 3. Massgraven fig. 2.

1935). En liknande armring men mindre förekommer även i grav 14 i Gårdlösa tillsammans med bl.a. pärlor och en kanna med genomborrad hank, en grav som kan dateras till yngre romersk järnålder.

Detaljerna i gravläggningarna som utgrävdes 1967 stämmer väl med den helhetsbild som skisserats av Bengt Jacobsson. Till detta kan man foga att Ole Crumlin-Pedersen i ett arbete om båtgravar framfört uppfattningen att båtgraven på Maglarpsgravfältet skulle

tillhöra romersk järnålder (Crumlin-Pedersen 1991). Det finns emellertid knappast tillräckliga skäl för en sådan datering. Båtgraven likasom högen är troligen anlagd i yngre järnålder då båtgravskicket med klinkbyggda båtar var vanligt.

Dateringen av den 1967 undersökta massgraven till sen romersk järnålder eller tidig folkvandringstid kan möjligen tyda på samma datering för Folke Hansens massgrav men detta är naturligtvis osäkert. Massgravarnas

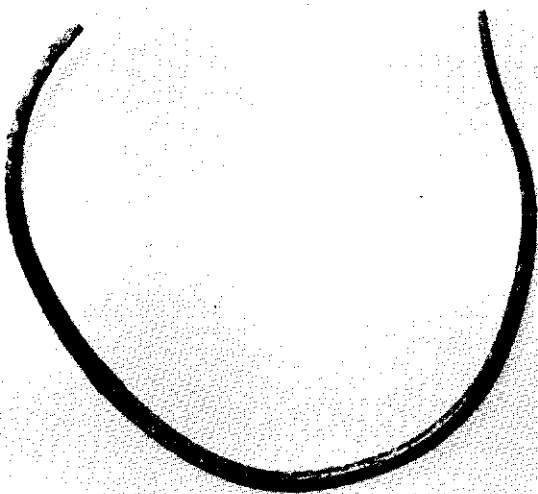

Fig. 4. Bronsring påträffad i massgraven fig. 2–3. Skala 2:3. Foto Bertil Centervall.

förekomst är förbryllande. Man kan endast peka på vissa möjligheter till förklaringar. De gravlagda har inte varit utsatta för våld som förorsakat deras död. Möjliga förklaringar till att de fått gemensamma gravar skulle kunna vara en olycka till havs i närheten av stranden eller en sjukdom som skördat mer än ett liv.

Gravfältet vid Albäcksåns mynning är endast ett av dem som finns i Trelleborgs närhet. Detta framgår klart av den nämnda inventeringen som publicerats av Hårdh. Av störst intresse i detta sammanhang är kanske de gravar som finns längre upp vid ån på Albäckborgs område i Maglarps by (Hårdh 1984; Halbert 1954). Där har kommit fram flera gravar från romersk järnålder. Dessutom har inom detta område en boplats från medeltid påträffats och undersökts. Av senare gjorda fynd i Trelleborg kan man nämna vikingatida boplatsslämningar inom stadens område (Jacobsson 1987) liksom resterna av en anläggning av trelleborgstyp (Jacobsson 1989; Trelleborgen 1995).

Referenser

- Arcini, C. 1995. Ståtlig var Albäcksbon (in preparation).
- Crumlin-Pedersen, O. 1991. *Bådgrave og gravbåde på Slusegård*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XIV: 3.
- Halbert, L. 1954. Om Maglarptraktens förhistoria. *Boken om Maglarp*.
- Hansen, F. 1945. Järnåldersgravar vid Albäcksåns utlopp nära Trelleborg. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1945.
- Hårdh, B. 1984. Inventering av järnåldersmaterial i Skytts och Oxie härader. *Pugna forensis* – ?. *Arkeologiska undersökningar kring Foteviken. Skåne 1981–83*. Länsstyrelsen i Malmöhus län.
- Jacobsson, B. 1978. Det forntida gravfältet vid Albäck. *Det Gamla Trelleborg Årsskrift* 1978.
- Jacobsson, B. 1987. Oden. Ett vikingakvarter i staden Trelleborg. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland* 1987/2. Lund.
- Jacobsson, B. 1989. En borg i Trelleborg. *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland*. 1989/1. Lund.
- Nerman, B. 1935. *Die Völkerwanderungszeit Gotlands*. Stockholm.
- Stjernquist, B. 1955. *Simris. On Cultural Connections of Scania in the Roman Iron Age*. Lund.
- Stjernquist, B. 1977. Neue Funde von Gefässen mit röhrenförmigen Henkeln. *Studien zur Sachsenforschung*. Hildesheim.
- Stjernquist, B., Beck, C. W. and Bergström, J. 1994. *Archaeological and Scientific Studies of Amber in the Swedish Iron Age. Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis* 1993–1994: 1.
- Trelleborgen. En bok utgiven av Föreningen trelleborgen i Trelleborg med anledning av upptäckten av en vikingatida ringborg – en trelleborg – i Trelleborg. 1995.

En tröskloge från äldre järnålder

Av Lennart Carlie

Länsmuseet, Halmstad

En arkeologisk undersökning, som till en början endast verkar medföra konventionella eller förväntade resultat, kan ofta vid en intensifierad analys leda till flera verkligt intressanta iakttagelser. Här presenteras en sådan undersökning av ett område i Trönninge vid Halmstad, vilken så småningom resulterade i viktiga rön rörande såväl byggnadsskick och metallhantverk som beredning av föda och offerväsen.

Inledning

Under de senaste åren har exploaterings-arkeologin ökat markant, till stor del beroende på en ökad utbyggnad av det allmänna kommunikationsnätet. Resultatet härav har blivit ett flertal mycket omfattande undersökningar där det i södra Halland resulterat i stora bebyggelsekomplex från såväl brons- som järnåldern. Dessa undersökningar, som vid vissa tillfällen omfattar totalavbaning av tiotusentals kvadratmeter, har gett oss en övergripande bild av järnålderssamhället, sett i ett makroperspektiv. Samtidigt kan man observera en tendens till att mindre grävningssubjekt kommer i skymundan, dvs ytor om ett par tusen kvadratmeter upplevs som mycket »små». Risken finns därför att man efter dessa omfattande ytundersökningar betraktar en »liten» boplatz som mindre betydelsefull och att resultaten härifrån inte kan tillföra forskningen ny information.

En dylik känsla infann sig i samband med en begränsad undersökning i Trönninge, ett mindre samhälle knappt 10 km sydost om Halmstad (fig. 1).

Undersökningsområdet omfattade ca 1500 m² och var beläget i södra delen av en ca 10 meter hög, sandig platå.

Fornlämningsbilderna för Trönninge socken är mycket sparsam och omfattar endast ett 15-tal lokaler. Bortsett från ett större klapperstensgravfält vid Påarp (Lundborg, 1966

s. 5 ff) utgörs fornlämningarna av solitära gravar eller fyndplatser. En av dessa fyndplatser är belägen i anslutning till undersökningsområdet och omfattas av en guldbrakteat med ögla (fig. 2). Brakteaten påträffades i samband med jordbruksarbeten år 1862 (Montelius, 1868 s. 58).

Undersökningen

Efter det att matjorden banats av visade spridningen av anläggningarna att det vi hade framför oss var boplatzlämningar av traditionell typ, dvs några hundra nedgrävningar fördelade över hela undersökningsområdet. Bortsett från reella anläggningar förekom det även i områdets sydöstra del ett mindre kulturlager.

Till övervägande del var anläggningarna av odefinierbar karaktär samt uppvisade en spridning som inte kunde hänföras till några kända förhistoriska konstruktioner, dvs undersökningen tycktes så här långt inte kunna tillföra någon ny arkeologisk kunskap.

I norra delen av undersökningsområdet påträffades emellertid en stenpackning bestående av tre större, flata stenhällar, placerade tätt intill varandra. Tillsammans upptog de en yta av 1 x 2 meter. I initialskedet tolkades stenpackningen som en grav, belägen i utkanten av områdets mer anläggningstäta partier.

Norr respektive söder om stenpackningen fanns ett mindre antal stolphål av varierande storlek tillika med små ansamlingar av 10–15

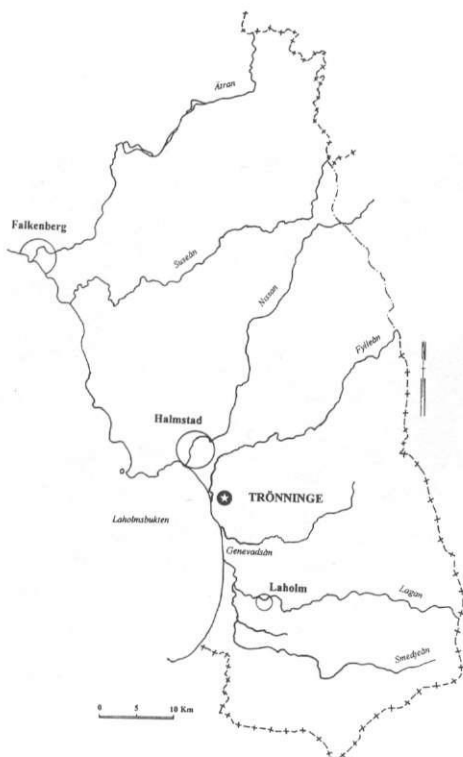

Fig. 1. Trönningeboplatsen är belägen cirka 10 km sydost om Halmstad samt ett par kilometer från havet.

centimeter stora stenar. Stolphålen uppvisade en mycket ljus fyllning som endast obetydligt skilde sig från den sterila alven. Detta föranledde att området skyfflades rent ytterligare en gång för hand varvid det konstaterades att de små ansamlingarna av sten utgjorde lämningar efter stenskodda stolphål (fig. 3). Placeringen av stolphålen uppvisade efter andra framrensningen ett symmetriskt mönster bestående av 14 stolphål tillhörande ett mer än 20 m långt, treskeppigt hus.

Huset

Samtliga stolphål var lämningar efter nedgrävningar till de takbärande stolparna medan frånvaron av väggstolpar var närmast total. Det förekommer visserligen ett mindre antal stolphål såväl norr som söder om husets mitt-

Fig. 2. Guldbrakteaten är ornerad med djurbilder vilket daterar den till senare delen av folkvandringstid.

axel men avståndet mellan dessa och de takbärande stolparna har för stora inbördes avvikelser för att kunna knytas till huset.

Avståndet mellan de takbärande stolpparen varierar betydligt så tillvida att det största mellanrummet finns i husets västra del. Här uppgår avståndet mellan de två första stolpparen till 6,10 meter. För övriga delar av huset varierar avstånden mellan 3,00 och 4,40 meter där det sista måttet avser avståndet mellan de två östligaste stolpparen. Spännvidden mellan stolparna varierade från 2,80 till 3,00 meter.

Av det ovan anförda framgår att de två största avstånden förekommer i husets västligaste respektive östligaste del.

Husets grundform och mått ger, ur dateringssynpunkt, motsägelsefulla informationer (fig. 4). Längden – huset har varit mellan 20 och 25 meter långt – antyder att det har sitt ursprung i senaste delen av äldre järnåldern eller yngre järnåldern. Från denna tid vet vi att det genomsnittliga huset, oavsett var i Skandinavien man befinner sig, har varit

Fig. 3. Ett av de stenfyllda stolphålen. I detta fall ligger det nära till hands att stolpen placerats ovanpå stenarna.

20 meter långt eller längre (Hvass, 1988; Løken, 1988 och Carlie, 1992) medan husen under äldsta delen av äldre järnåldern sällan överstiger 20 m (Tesch, 1993 s. 173). Liknande uniformitet existerar vad gäller husens bredd och de takbärande stolparna spännvidd. Denna är som störst under yngre bronsålder med ett avstånd som överstiger 3 meter (Näsman, 1987 s. 79) för att därefter successivt minskar under järnåldern (Herschend, 1989 s. 83).

Av vad som ovan anförts uppvisar huset i Trönninge en längd som för dateringen till senare delen av äldre järnålder eller yngre järnålder medan breddförhållandet för de takbärande stolparna antyder en datering till yngre bronsålder eller förromersk järnålder.

Stenpackningen

Stenpackningen var placerad inom husets avgränsning mellan det tredje och fjärde stolparet, dvs i husets mittsektion. Tillsammans täckte hällarna, två större och en mindre, en yta av 2 x 1 meter (fig. 5), orienterad i husets längdriktning. Hällarna var upplade på ett flertal mindre stenar så att det där under fanns ett hålrum, 5–15 centimeter högt. Bottnen av detta hålrum utgjordes av ytterligare ett antal flata hällar. Runt hällarna fanns en rik ansamling av skörbrända stenar samt bränd lera som på tre sidor bildade en tät förslutning mellan de överliggande hällarna och de som påträffades därunder. Den brända leran förekom även i mellanrummen mellan de två största överliggande hällarna. Den fjärde sidan, dvs i den västra delen var helt tom på såväl skörbrända stenar som bränd lera. Istället fanns här en öppning till hålrummet.

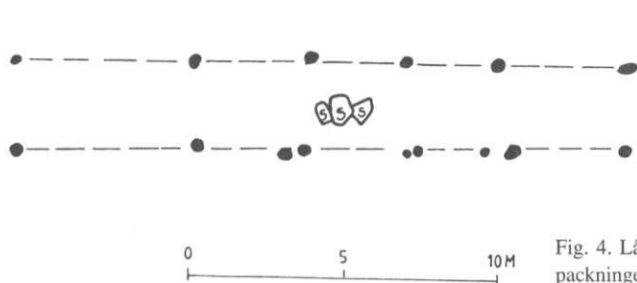

Fig. 4. Långhuset med den centralt belägna stenpackningen. Teckning Monica Bülow.

För att säkerställa stenpackningens funktion gjordes en analys av de större överliggande hållarna där det konstaterades att dessa inte varit utsatta för direkt eldpåverkan (muntlig uppgift, prof Jan Bergström. Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm). Även den brända leran har analyserats. Här konstaterades att endast ett fåtal procent uppvisar spår efter högre upphettning, dvs mer än 500° . Övrig bränd lera var av sådan konsistens att den pulveriserades i samband med undersökningen. Ett förlopp som visar att leran endast blivit upphettad till ett par hundra grader (muntlig uppgift Anders Lindahl, Kwartärgeologiska institutionen, Lund). Då de största koncentrationerna av den ringa upphettade leran förekom i stenpackningens övre partier skulle denna, vid direkt eldpåverkan, varit kraftigt bränd. Istället var det i detta område som lerans konsistens antydde låga temperaturer.

Av ovan anförda framgår att stenhållarna inte utgör lämningar efter någon reell härd eller eldplats utan de har haft en annan funktion. Placeringen, dvs mitt i huset, motsäger också tolkning att de utgjort en eldplats då den allmängiltiga placeringen för härden är i husens västra hälft (Egeberg-Hansen, 1988; Carlie, 1992). Även frånvaron av större mängder träkol stärker detta antagande. Närvaron av skörbrända stenar samt bränd lera i direkt anslutning till hållarna visar istället på någon form av indirekt uppvärmning.

Vad hållarnas egentliga funktion bestått i kan inte utläsas av konstruktionen men närvaron av skörbrända stenar och bränd lera antyder att hållarna haft en värmande eller torrkande funktion. Fynd av förkolnade sädeskorn i anslutning till anläggningen skulle kunna tyda på att man rostat säd på de flata

Fig. 5. Utmed stenpackningens långsidor fanns ett stort antal skörbrända stenar

hällarna. Analysen av sädeskornen visar att dessa huvudsakligen består av skalkorn medan endast ett sädeskorn utgörs av naket korn. Samtliga korn var väl bevarade vilket också tyder på en jämn hetta vid förkolningen. Denna rostningsmetod är känd under historisk tid i Skandinavien då man utnyttjat såväl sten- som lerhällar (Viklund, 1994 s. 2).

Samtliga större stenar, dvs både de tre övre hällarna men också de underliggande, var av samma bergart och med överrensstämmande struktur vilket tyder på att de hämtats från samma område.

Husets funktion

Accepteras den ovan förda diskussionen, dvs att delar av huset utnyttjats till rostning av säd framstår nästa fråga huruvida detta ägt rum i ett boningshus eller i en loge. Genom jämförelser med andra järnåldersboplatser vet vi att det i vissa fall existerat ett eller flera uthus i anslutning till boningshuset. För södra Halland gäller att uthusen kan variera i längd från endast ett par meter upp till 15 meter. Ytterligare ett gemensamt drag är att uthusen saknar spår efter väggstolpar, dvs vad vi påträffar är endast nedgrävningarna efter de takbärande stolparna. Ser man till de reella boningshusen gäller att dessa byggnader är synnerligen välbevarade där även nedgrävningarna efter väggstolparna finns bevarade. Detta generella drag gäller för järnålderns samtliga perioder (Carlie, 1992; Westergaard, 1988; Wranning, 1994; Viking, 1995).

Likväl finns det skillnader mellan boningshus och uthus där den mest framträdande skillnaden består i att avstånden mellan de takbärande stolpparen är betydligt mer differentierad bland boningshusen medan avståndet i uthusen är mer homogent. Överförs dessa iakttagelser på huset i Trönninge blir den slutgiltiga tolkningen att det utgör lämningar efter ett boningshus i vars centrala delar det funnits en loge.

Husoffer

Förutom omfattande boplatslämningar förknippas äldre järnåldern med stora offerred-läggelser av varierande karaktär. Den del som tilldragit sig störst uppmärksamhet är de omfattande deponeringar i våtmarker som tex vid Illerup (Ilkjær, 1990) där vapnen utgör de mest iögonfallande fynden. I södra Halland är det framför allt Käringsjön med dess rika fynd av keramik och bruksmaterial som visar på andra varianter av offer (Arbman, 1945). Av mindre omfattning är den offerplats som påträffades ett par kilometer från Käringsjön. I hålrummet mellan ett sprucket stenblock fann man ett stort antal keramikskärvor som tillsammans representerade ett 15-tal kärl. Formen på kärlen visar att de placerats i sprickan under romersk järnålder (Stjernqvist, 1985 s. 143 ff).

Inom den egentliga boplatssytan är det framför allt i långhusens stolphål man finner belägg för lokala offerritualerna. Vid järnåldersbyn i Brogård har det konstaterats att i sju hus har det avsiktligt deponerats hela och fragmentariska kärl, företrädesvis i nedgrävningarna till husens takbärande stolpar (Carlie, 1992 s. 58 f). Även i Skummeslöv finns indikationer om att fragmentariska kärl blivit nedsatta i takbärande stolphål (Viking & Fors, 1995 s. 97). Vid Ysby, ytterligare en lokal i södra Halland, fann man i nedre delen av ett stolphål ett närmast intakt kärl. Till skillnad från ovan omnämnda lokalerna var fyndet vid Ysby påträffat i nedgrävningarna till ett av husets väggstolpar (Westergaard, 1988 s. 29).

Gemensamt för ovan anförda lokaler är att de nedsatta föremålen utgörs av keramik. Men det finns även andra föremålstyper som påträffas under sådana omständigheter att det kan vara frågan om rituella handlingar. Vid undersökningar vid Slöinge fann man i ett av de takbärande stolphålen ett 30-tal guldgubbar väl samlade och under sådana omstän-

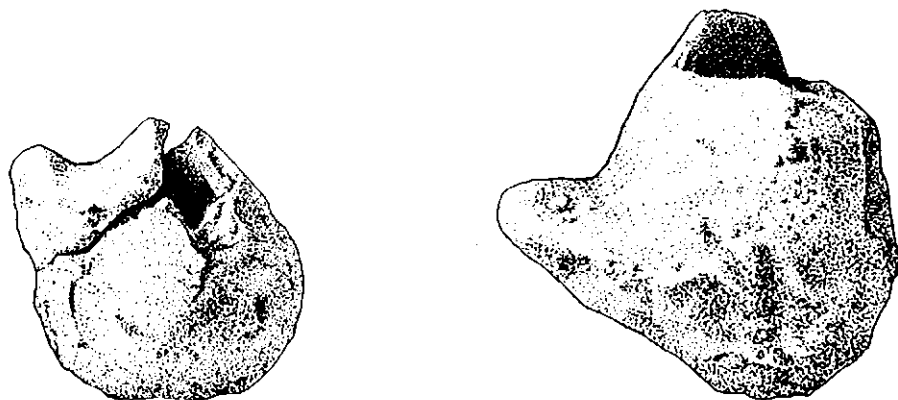

Fig. 6. Smältdeglar från Trönningeboplatsen. Skala 1:1. Teckning Staffan Hyll.

digheter att nedläggningen har tolkats som en medveten handling (muntlig uppgift, Erik Rosengren, läns museet, Halmstad).

Vid undersökningen i Trönninge påträffades även ett fynd vars placering tyder på en rituellt nedläggning. Fyndet bestod av en cirka 6 kilo tung malsten. Stenen påträffades i ett takbärande stolphål i mellersta delen av huset, dvs i anslutning till den del av huset som fungerat som loge. Visserligen var flertalet av de takbärande stolparna försedda med stenskonering. Att malstenen påträffades i just de stolphål som fanns i anslutning till logen kan inte förbises utan istället kan dess närvaro visa på större variationer i offeritualerna under äldre järnåldern.

Övriga aktiviteter

Trots ett begränsat fyndmaterial kan man likväl få fram viss information om vad människorna sysslat med på boplatsen. Bidraget består här av två små smältdeglar. Till formen är de likartade men skiljer sig rent volymmässigt åt (fig. 6) och där den största degeln beräknas rymma endast ett par centiliter flytande massa. Båda deglarna har ett mycket litet tapphål och på deras ena sida finns en tapp där avtryck efter någon form av flat tång antyder användningssättet.

Indirekt antyder närvaron av deglarna att man bedrivit någon form av finare metallhantverk på platsen. Dessa aktiviteter har varit koncentrerade till östra delen av området där båda deglarna påträffades i ett träkolsbemandt kulturlager. I anslutning till fyndplatsen fanns även en av områdets få härdar. Ett C 14-prov från härden visar att den tillkommet under sen folkvandringstid.

Inom samma fastighet fann man för mer än hundra år sedan en guldbrakteat, ornerad med djurbilder. Denna ornamentikstil på brakteater anses vara av nordiskt ursprung (Arbman, 1954 s. 143) och kan därför mycket väl vara tillverkad på platsen. Dateringen av härden och brakteaten visar på ett samband i tid och närvaron av deglarna kan därför vara en indikator på ädlare metallhantverk i Trönninge.

Boplatsens datering

Som ovan nämnts visar analysen från ett C 14-prov att det finns belägg för aktiviteter under senare delen av folkvandringstid. Fyndet av en guldbrakteat i området stärker ytterligare detta antagande. Hur omfattande dessa aktiviteter varit har inte varit möjligt att utröna då vissa delar av boplatsoområdet skadats vid tidigare byggnationer.

Det tidigare omtalade huset har en något äldre tillkomsttid. Trots det något motsägelsefulla i husets konstruktion visar husets formelement att det kan tillskrivas andra hälften av äldre järnålder, dvs romersk järnålder. Sambandet mellan huset och stenpackningen stärks även genom en nyligen genomförd OSL-datering. Resultatet här från (30 ± 120 fKr) visar att stenpackningen har utnyttjats under mellersta delen av äldre järnålder.

Slutord

Undersökningen vid Trönninge visade, trots en oinspirerad inledning, att varje arkeologisk undersökning innehåller information som är av värde för den arkeologiska forskningen. Förekomsten av ett långhus visar att variationen i husbyggnationer har en större bredd än vad som tidigare antagits. Stenpackningen visar också på helt nya sysslor vilka vi tidigare endast kunnat belägga genom förekomsten av brända sädeskorn. Enstaka fynd som tex deglarna ger antydningar om ett specialiserat metallhantverk som kan ha ett samband med den guldbrakteat som hittades under förra seklet. Tillsammans blir resultatet från undersökningen en medioker början men där det slutliga resultatet visade på nya och intressanta iakttagelser.

Litteraturlista

- Arbman, H. 1954. *Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645.*
- Carlén, L. 1992. *Brogård – ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur.* Hallands läns museers skriftserie N° 6.
- Egeberg-Hansen, T. 1988. Die Eisenzeitliche Siedlung bei Nørre Snede, Mitteleütland. Vorläufiger Bericht. *Acta Archaeologica* Vol 58- 1987.
- Herschend, F. 1989. Chainging Houses. Early medieval house types in Sweden 500 to 1100 A.D. *Tor*, Vol 22. 1988-1989.
- Hvass, S. 1988. Jernaldernes bebyggelse. *Fra Stamme til Stat 1. Jernaldernes Stammesamfund.*
- Ilkjær, J. 1990. *Illerup Adal. 1 Die Lanzen und Speere.* Aarhus.
- Lundborg, L. 1966. Klapperstensgravfältet vid Påarp. Trönninge socken. *Halland* 1966.
- Løken, T. 1988. Forsandmoen – ett samfunn i blomstring og krise. I Näsman, U. (red). *Folkvandringstiden i Norden. En krisetid mellem ældre og yngre jernalder.* Aarhus.
- Montelius, O. 1868. Halländska Fornsaker i Statens Historiska Museum. *Hallands Fornminnes-Förenings årsskrift* 1868. Halmstad.
- Näsman, U. 1987. Hus, landsby, bebyggelse. I: *Danmarks længste udgravning. Arkæologi på naturgassens vej 1979-86.* København.
- Stjernquist, B. 1985. A Votive Deposit from Arlösa, Southern Sweden. In Honorem Evert Baudou. *Archaeology and Environment* 4. Umeå.
- Tesch, S. 1993. Houses, Farmsteads, and Long-term Change. A Regional Study of Prehistoric Settlements in the Köpinge Area, in Scania, Southern Sweden. Lund.
- Westergaard, B. 1988. Nutida bostäder på forntida boplatser. *Halland* 1988.
- Viklund, K. 1994. Analys av förkolnat växtmaterial från boplatser i Eldsberga sn och Laholms lfs, Halland. Opublicerad rapport.
- Wranning, P. 1994. *Raä 200. Trulstorp 1:8, Laholms lfs.* Halland. Opublicerad grävningsrapport. Halmstad.
- Viking, U. 1995. *Ösarp – Vikingatida och tidigmedeltida agrarbebyggelse i södra Halland. Raä 197. Ösarp 1: 21; 2: 15, Laholms lfs.* Halland 1993. Opublicerad grävningsrapport. Halmstad.
- Viking, U & Fors, T. 1995. *Från stenåldern till medeltid på fem månader. RAÄ 93. Avfart väg E 6, Skummeslöv sn, Halland 1991. Arkeologisk undersökning 1991.* Opublicerad grävningsrapport. Halmstad.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till redaktören, arkivarie Bengt Danielson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1995, 100 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, professor Björn Berglund, Lund, arkivarie Bengt Danielson, Lund, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdís Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, docent Nils Lewan, Lund, länsmusichef Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, länsmusichef Bengt-Arne Person, Varberg, länsantikvarie Björn Petersen, Halmstad, docent Anders Salomonsson, Lund, docent Sten Skansjö, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE
UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA
OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING
OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

TORE ARTELIUS »En broder har jag blivit till schakalerna»
– ett fall av spetälska i halländsk yngre romersk järnålder

1

BERTA STJERNQUIST Om järnåldersgravfältet vid Albäcksån i Maglarp

17

LENNART CARLIE En tröskloge från äldre järnålder

22

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-run – i
runhandskriften av den medeltida Skänclagen, som var gällande i
Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.